

**ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ТАЛААРХ ТОДОРХОЙЛОЛТУУД,
ТЭДГЭЭРИЙН ОНЦЛОГ**

С.Базарпүрэв

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн профессор

Б.Насанбат

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Түлхүүр үг: Тогтвортой хөгжил, эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэн буй орчин, ёс зүй

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлд тогтвортой хөгжлийн талаарх ялгаатай тодорхойлолтуудыг авч үзэх, тэдгээр тодорхойлолтуудын үндсэн санаа болон хэрэгжүүлэх үйл явц нь ёс зүйн агуулгатай байдаг болохыг илэрхийлэхийг зорьлоо. Өөрөөр хэлбэл, тогтвортой хөгжилд хүрэхийн тулд ёс зүйн үнэт зүйлсийн боломжит нөлөөллийг тодорхойлох, хүчтэй ёс зүйн зарчмуудыг бий болгож мөрдөх шаардлага буйг илэрхийлэхийг хичээв.

Танилцуулга: Тогтвортой хөгжлийн талаарх үзэл санаа нь орчин үед бий болсон шинэ үзэл санаа биш, харин мянга мянган жилийн туршид байгаль орчинтой ойр амьдарч ирсэн ард түмэн, нийтлэгүүдийн өдөр тутмын амьдралдаа хэрэгжүүлж ирсэн үнэт зүйлийн нэг хэсэг нь л юм. Тухайлбал¹, Канадын уугуул иргэдийн уламжлалт сургаал тогтвортой байдлын асуудлыг ихээхэн чухалчилж мөрддөг бөгөөд үе үе хоорондын эрх тэгш байдлын тухай асуудалд онцгой анхаарсан байдаг. Уг сургаалд “Бид зөвхөн өөрсдийн оршин тогтнохуйн төлөө амьдрахгүй, харин дараагийн долоон үеийн оршин тогтнох боломжийг хангах үүрэг хариуцлага хүлээнэ. Бид байгальтай хэрхэн харьцдаг арга ухаан хийгээд байгалийн үнэт баялаг ургамал, мал амьтан, эрдэс бодисыг долоон үедээ уламжлуулан өгөх ёстой” гэсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл, өнөө үеийнхэн нь дараа үеийнхээ сайн сайхан байдалд саад болох, хохирол учруулах зүйлийг хийхгүй байхыг эрхэмлэж иржээ. Манай Монголын уламжлал соёлд ч гэсэн байгальд

¹Д.Наранцэцэг. “Тогтвортой хөгжил: Канад, Монголыг харьцуулан судлах нь”. Тогтвортой хөгжил: XXI зууны Монгол-Канадын харилцаа. ЭШБХ-ын эмхэтгэл. УБ., 2008. 20-21 дэх тал

хөнөөлгүй аж төрөх, байгалийн зүй тогтол, аяад өөрсдийн амьдрал, үйл ажиллагаагаа нийцүүлэх, хойч үедээ байгалиа байгаагаар нь өвлүүлэх зэрэг олон зэрэг хандлагууд бий.

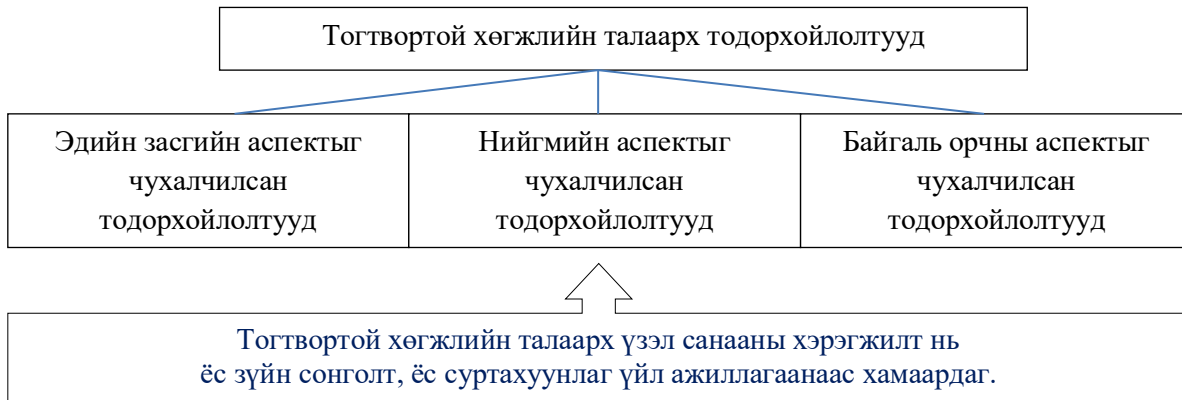
Өнөө үед тогтвортой хөгжлийг хүн төрөлхтөн цаашид илүү аз жаргалтай бөгөөд удаан оршин тогтнохын тулд экологийн тэнцвэрт байдал, нийгмийн тэгш байдал, эдийн засгийн өсөлтийн альныг ч орхигдуулахгүйгээр авч явах асуудалд хэмээн тодорхойлж байна. Энэ бол хүн төрөлхтний ирээдүйг илүү аюулгүй бөгөөд сайн сайхан байлгах явдал нь байгаль, нийгэм, эдийн засгийн гурван тулгуурт үйл ажиллагаанаас хамаарч буйг онцлон, энэ хүрээнд ажиллахыг эрмэлзэж буй олон улсын хэмжээний санал санаачлага юм.

Онолын үндэслэл ба арга зүй: “Тогтвортой хөгжил” нь нийгмийн хөгжлийн талаарх нэлээд “загварлаг” концепцуудын нэг бөгөөд үүнийг нийгэм, хүмүүнлэгийн болон байгалийн шинжлэх ухааны судлаачид тал бүрээс нь судлаж, тодорхойлж байдгаараа онцлогтой. Бидний хувьд тогтвортой хөгжлийг тодорхойлсон судлаачдын зарим тодорхойлолтыг тайлбарлах, түүнчлэн харьцуулан шинжлэх үндсэн дээр нийтлэг утга агуулгыг илэрхийлэх зорилго тавин ажиллав. Энэ хүрээнд нийгэм-хүмүүнлэгийн судалгаанд түгээмэл хэрэглэгддэг герменевтик болон харьцуулах аргыг голчлон ашигласан болно. Мөн шинжлэх ухааны судалгаанд өргөн хэрэглэгддэг анализ синтез, индукц дедукцийн аргыг ашигласан.

Тогтвортой хөгжилийг тодорхойлсон тодорхойлолтуудаас хамгийн их ишлэгддэг нь "ирээдүйн үеийнхээ хэрэгцээгээ хангах боломжийг алдагдуулахгүйгээр өнөө үеийнхэн нь өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах явдлыг хэлнэ"² гэсэн тодорхойлолт юм. Энэхүү тодорхойлолтыг анх 1987 онд Дэлхийн эдийн засгийн хөгжлийн зөвлөл (WCED) –өөс хэвлэсэн Брундтландын тайланд анх тусгасан. Уг тайланд хүн амын хэрэглээний хурдацтай өсөлт ба байгалийн нөөц баялаг хоёрын хооронд зөрүүтэй байдал үүссэн бөгөөд үүнийг зохицуулахгүй бол дэлхий нийтээрээ устан үгүй болох аюултай болохыг анхааруулсан. Брундтландын тайланд тэмдэглэсэнээр, хөгжлийн энэхүү тэнцвэргүй байдлыг засахын тулд хоёр үндсэн арга замыг мөн тодорхойлжээ. Үүнд, Нэгдүгээрт, бүх хүн төрөлхтний үндсэн хэрэгцээг хангаж, ядуурлын бүх төрлийг утсгах. Хоёрдугаарт, байгалийн нөөц баялаг хязгаарлагдмал тул хөгжлийн зарим үйл ажиллагаанд хязгаарлалт тогтоох явдал юм.

²Brundtland Report, Our Common Future & United Nations General Assembly, 1987, p. 43.

Дээрх тодорхойлолтоос гадна Лондонгийн Их Сургуулийн профессор Дэвид Пирсегээр ахлуулсан судлаачдын баг тогтвортой хөгжлийн талаарх 40 гаруй тодорхойлолт байгаа болохыг тэмдэглэсэн байдаг³. Эдгээр тодорхойлолтууд нь тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны үндсэн тулгуур ойлголтын альныг нь онцолсноос хамаарч хоорондоо ялгаатай байдаг. Тэдгээр тодорхойлолтуудыг ерөнхийд нь дараах байдлаар ангилж болно. Үүнд:

Байгаль орчны аспектыг чухалчилсан тодорхойлолтууд:

XX зууны үед судлаачид байгаль орчны тогтвортой байдал ба эдийн засгийн хөгжлийг нэг нэгэнд нь хамаатуулан тайлбарладаггүй байв. Өөрөөр хэлбэл, байгаль орчны нөөцийг ашиглах замаар эдийн засгийг хэрхэн хөгжүүлэх тухай асуудалд гол анхаарч харин байгаль орчныг нөөцийг хадгалан хамгаалах, аривлан хэмнэх асуудлыг чухалчладаггүй байв. Шинжлэх ухааны судалгаа, шинжилгээнд тулгуурлан байгалийг улам бүр эзэмшиж захиргаандаа байлгах, илүү их ашиг хүртэхийн тулд төрөлх байдлыг хувирган өөрчлөхийг эрмэлзэж байв. Энэ хирээр байгаль дэлхий өөрийн өнгө төрхөө алдаж, амьд байгалийн зүйл бүрт аюул, бэрхшээл тулгарч эхлэв. Ийнхүү 1900 оны дунд үеэс судлаачид “Хүн байгалийг өөрийн дураар эзэмшиж, захирахыг хүссэн ирээдүйгүй хандлагаа өөрчлөх шаардлагатайг олж анзаарах болов. Энэ хүрээнд анхлан судласан эрдэмтэд нь Р.Карсон, К.Боулдинг, Д.Мэйдоувс нар мөн.

Р.Карсон “Чимээгүй хавар”⁴ бүтээлдээ эдийн засгийн өсөлт - хөгжил ба байгаль орчны доройтлын харилцан хамаарлыг анхлан авч үзсэн. Зохиогч бүтээлдээ “хортон устгахад ашиглаж буй хорт бодисууд нь байгаль орчны доройтлын нэг шалтгаан болж байгаа болохыг анхлан дэвшүүлсэн байна. Тэрээр “pesticide” буюу хортоной тэмцэх хэрэгсэл нь үнэн хэрэгтэй “biocides” буюу амьд бүх зүйлийг устгагч бодис болж байгаа бөгөөд дан ганц ургамал, амьтан

³www.nps.gov/sustain/spop/def.html

⁴ Уг бүтээл нь бүх цаг үеийн хамгийн алдартай шинжлэх ухааны 25 бүтээлийн нэг юм, 20 зууны 100 шилдэг бүтээлийн нэг

хортохоос гадна хүнд мөн сөрөг нөлөө үзүүлж буйг нотлохыг зорьжээ. Өөрөөр хэлбэл, тэрээр бүтээлдээ байгалийн экосистемд хортон устгах үйл ажиллагааны сөрөг үр дагавар нь ургамал, амьтан, түүнчлэн хүнд хэрхэн нөлөөлж, хордлого, хорт хавдар, бусад олон өвчлөлийн үндэс болж буйг дэлгэрэнгүй авч үзсэн. Гэвч тэрээр тухайн үеийн химийн компаниудын хүчтэй эсэргүүцэлтэй тулгарч байсан хэдий ч байгаль орны асуудлыг бүх нийтийн анхаарлын төвд оруулахад хүчтэй нөлөө үзүүлжээ. Түүний бүтээл гарсны дараа олон арван хэлэлцүүлэг, маргаан өрнөж үр дүнд нь хөдөө аж ахуйн салбарт хортон устгах бодисыг хэрэглэхийг зогсоож, улмаар АНУ-ын байгаль орчныг хамгаалах агентлаг байгуулагдаж, байгаль хамгаалах олон иргэний хөдөлгөөнийг идэвхжүүлжээ.

Үүний дараа К.Боулдинг эдийн засгийн тогтолцоог хөгжүүлэхдээ экологийн хязгаарлагдмал нөөцийн хамгаалах шаардлагыг тодорхойлсон. Тэрээр уг эссэндээ нээлттэй эдийн засаг, хаалттай эдийн засаг хэмээх ойлголтуудыг тайлбарласан. Түүний үзлээр, өнгөрсөн үеийн эдийн засаг нь нөөцийг шавхагдашгүй хэмээн тодорхойлж, түүнд нийцүүлэн ажиллаж байсан нээлттэй эдийн засаг (cowboy economy)⁵ юм. Харин ирээдүйд “хаалттай эдийн засаг”-тай болох бөгөөд нөөцийн хязгаарлагдмал, олборлолт бохирдлоос үүдэлтэй шинэ шинэ асуудлууд бий болно. Тиймээс өнөө үеийн хүмүүс нь “тогтвортой эдийн засаг”-т шилжихийн тулд үйлдвэрлэлийн болон хэрэглээний хандлагаа дахин нягтлан үзэх ёстой болохыг тайлбарласан. Тэрээр “earth” хэмээх ойлголтын оронд “spaceship earth” хэмээн ойлголтыг ашигласан нь дэлхий ертөнц хязгааргүй буюу хязгааргүй нөөцтэй (хүн төрөлхтний амьдрал үргэлжилсээр байх болно) гэсэн хандлагыг өөрчлөхийг эрмэлзэж байсны илрэл юм. Түүний дэвшүүлсэн үзэл санаанд тулгуурлан эдийн засгийн шинэ зарчимууд бий болсон бөгөөд тэдгээрт, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд хувийн хэвшлийг дэмжих, урамшуулах, хүлээсэн үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлэх, байгаль орчны үнэлгээг үйл ажиллагаандаа тусгах, ногоон технологи, инновацийг дэмжих зэрэг шинэ агуулгууд бий болжээ.

Д.Мэйдоувс нарын бичсэн “Өсөлтийн хязгаарлалт” бүтээл нь үнэн хэрэгтээ судалгааны тайлан юм. Ромын клубын захиалгаар хийсэн уг судалгаагаар дэлхийн хязгаарлагдмал нөөц бүхий нөхцөлд эдийн засгийн үйл ажиллагаа болон хүн амын өсөлт энэ эрчээр явагдсаар байвал ямар үр дүнд хүрэхийг урьдчилан тооцоолон (компьютерийн загварчлалын судалгаа) үр дүнг нь нийтэд

⁵ cowboy хэмээх үг нь чөлөөтэй, тэгш талыг илэрхийлдэг тул нээлттэй эдийн засгийг тэрээр “cowboy economy” хэмээн нэрлээсэн байна.

танилцуулсан юм. Уг бүтээлийн гол санаа нь дахин сэргээгдэхгүй нөөцийн хомсдол нь нийгмийн хөгжилд сөрөг нөлөөтэй болохыг нотлоход чиглэдэг. Тэдгээр судлаачдын олж тогтоосноор, хүн ам өсөхийн зэрэгцээ аж үйлдвэрийн капитал эрчимтэй өсөж, хүнсний хэрэгцээ нэмэгдэнэ. Энэ нь нөгөө талдаа мөн л нөхөн сэргээгдэхгүй нөөц баялагийн эрэлтийг бий болгож байдаг. Тэгвэл манай дэлхий эдгээр эрэлт хэрэгцээг хэр удаан хугацаанд хангаж чадах уу вэ? гэдэг асуулт гарч ирдэг. Энэ асуултанд хариулахын тулд MIT –ын судлаачидттай хамтран компьютерийн аргаар тооцооллын судалгаа явуулжээ. Судалгааны явцад тэдэнд урьдчилан таамаглаагүй зүйл тохиолдсон нь сэргээгдэхгүй нөөцийн хомсдолоос шалтгаалан загварчлалын судалгаа нь амжилтгүй болсон явдал байв. Тиймээс тэд энэхүү судалгаагаа ном болгон хэвлүүлсэн бөгөөд гол зорилго нь (ер нь Мальтусизмыг баримтлагчдын) нийгэм, орон нутгийн, олон улсын эрх бүхий байгууллагуудад сануулга өгөх явдал байсан. Өөрөөр хэлбэл, хүн төрөлхтний хэрэглээний чиг хандлагыг өөрчлөхийг эрмэлзэж байв⁶. Дээрх судалгааг World3 компьютерийн загварыг ашиглан "хүн ам, хүнсний үйлдвэрлэл, үйлдвэржилт, бохирдол, дахин ашиглах боломжгүй байгалийн нөөцийн хэрэглээ" гэсэн 5 хувьсагчид тулгуурлан хийжээ. Судалгааны үед эдгээр хувьсагчуудын тоо өсөхөд нөхөн сэргээгдэхгүй нөөцийн хэмжээг багасгах байдлаар хэр удаан хугацаанд хүн төрөлхтөн оршиж чадахаа тооцоолж үзсэн. Зохиогчид гурван хувилбарын хүрээнд таван хувьсагчдын өсөлтийн чиг хандлагыг өөрчилснөөр тогтвортой эерэг төлөвийн загварыг бий болгох зорилготой байв. Хувилбаруудын хоёр нь 21-р зууны дунд үеээс эхлэн удааширч улмаар сүүл үе гэхэд сүйрсэн бол харин гурав дахь хувилбар нь "тогтворжсон ертөнц" -ийг үүсгэсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, "Өсөлтийн хязгаарлалт" номын зохиогчдын тооцоолсноор хүн төрөлхтөн хэрэглээний хандлагаа өөрчлөхгүй бол 2072 он гэхэд орших боломжгүй болох аюултай юм. Харин хэрэглээний чиг хандлагаа өөрчилж чадваас устах аюулд бус хөгжлөө хэвийн үргэлжлүүлэх боломж ч мөн бий болох нь судалгааны үр дүнгээр илэрхий болсон.

Ромын клубынхан дээрх бүтээлдээ дэлхий дахин нийтээрээ хүсч буй тэнцвэрт төлөв байдлыг тайлбарлахдаа "тогтвортой" буюу "sustainable" гэсэн нэр томъёог орчин үеийн агуулгаар анх хэрэглэсэн байдаг. Тэд дэлхийн дахиныг аврах

⁶ Ийм зорилгоор үйл ажиллагаа явуулдаг нөлөө бүхий байгууллагын нэг нь Лестер Браун (Lester Brown)-ын байгуулсан "World Watch Institute", "Earth Policy Institute" зэрэг ТББ юм. Эдгээр нь дэлхийн дахинаа байгалийн баялгийг ашиглахтай холбоотой асуудлыг судлаж, хэрэглээний чиг хандлагын хувьд ашигтай хувилбаруудыг танилцуулж байна. Энэ мэт санаачлагуудыг НҮБ-ээс тууштай дэмждэг.

хөгжлийн шинэ загварыг эрэлхийлж түүнийгээ дээрх байдлаар томъёолсон байна. Үүнд: 1-рт, Гэнэтийн гай гамшигт тохиолдоход бэлэн буюу даван туулах чадвартай байх, 2-рт Хүн төрөлхтний анхдагч хэрэгцээ болсон материалаг хэрэглээг хангахдаа ирээдүй хойч үеийнхээ эдлэх боломжийг багасгахгүй байх явдлыг чухалчилсан.

Дээрх судлаачдаас гадна АНУ-ын Оберлин коллежийн профессор Дэвид Опп⁷ “Тогтвортой байдал гэдэг нь микробоос эхлэн ургамал, амьтан гээд дэлхий дээрх бүхий л зүйлсийн талаар ойлгох, судлах, анализ хийх мэргэн ухаан ба үйл ажиллагааг илэрхийлнэ. Бид энэхүү үзэл санааны тусламжтайгаар дэлхий ертөнцөө илүү гүн танин мэдэж, хүний амьдралын зорилгыг илүү сайжруулж, өөрчилнө” хэмээсэн нь маш энгийн ойлголмжтой хирнээ дээрх утгыг бүрэн илэрхийлсэн сайн тодорхойлолт болсон байдаг.

Нийгмийн аспектыг чухалчилсан тодорхойлолтууд:

Тогтвортой хөгжлийн асуудлыг нийгмийн аспектээр тодорхойлсон анхны тодорхойлолтыг 1980 оны эхээр Лестер Браун (Lester Brown)⁸ хийж байжээ. Түүний тэмдэглэсэнээр, “тогтвортой хөгжил гэдэг тогтвортой нийгмийн тухай асуудал бөгөөд тогтвортой нийгэм нь ирээдүй хойч үеийнхээ амьдрах боломжийг багасгахгүйгээр өнөө үеийхэн нь өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах явдал юм”. Түүний энэхүү тодорхойлолт нь өнөө үеийн хүмүүсийн гол зорилго бол ач зээ болон тэдний үр хүүхдүүдэд дэлхий дээрх бүх өв (баягалийн баялаг, шинжлэх ухаан, шударга ёс, ёс суртахуун, амьд байгаль)-ийг үлдээх, хүлээлгэн өгөх явдал бөгөөд үүнийг л тогтвортой байдал хэмээн ойлгож болох юм. Үүний тулд нийгэм бүхэлдээ хамтын ажиллагаанд тулгуурласан, нийгмийн төрөл бүрийн институтцийг дэмжэн, хөгжүүлэх асуудлыг чухалчилсан байдаг. Энэ хүрээнд ядуурлын бүх төрлийг эцэслэх, шударга ёсыг тогтоох хөгжүүлэх, олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, энх тайвныг сахин хамгаалах, олон янзын соёлыг хадгалан хамгаалах, өндөр хөгжилтэй орнуудын санаачлагаар буурай орнуудад тусламж үзүүлэх зэрэг ажлууд далайцтай хийгдэж байна.

⁷ David Orr, Professor, Oberlin College, Ohio. Тэрээр 1987 оноос “ногоон кампус” хөдөлгөөнийг санаачилж, улмаар анх 1996 оноос их сургуулийн орчныг “ногоон” дизайнаар хөгжүүлэх ажлыг эхлүүлсэн. Түүний байгуулсан оюутны хотхон нь бохир усаа өөрийн нөөцөөр цэвэршүүлдэг, нарны цахилгаан хураагуураар эрчим хүчний асуудлаа бүрэн шийдсэн байгууламж юм. Түүний энэ санаачлагыг дэлхийн олон арван их сургуулиуд дэмжин ажиллаж, нийгэмд шинэ давалгаа бий болсон байна. Дэвид Опп нь Ecological Literacy (SUNY, 1992), Earth in Mind (1994/2004) зэрэг бүтээлээрээ олны танил болсон. Одоогоор түүний удирдаж буй “The Oberlin Project” төсөл нь Оберлин хотын үйлдвэрүүд болон коллежуудаар дамжуулан байгаль орчинд ээлтэй нийгэмлэг, бүлгүүдийг бий болгох, бий болсон бүлгүүдийг дэмжих зорилготой ажилладаг.

⁸ World watch Institute, Earth policy Institute-ийг үүсгэн байгуулагч.

Түүнчлэн Ж.Пирайн (1977), Т. Хэйс (1978), 1980-аад оны эхэн үед тогтвортой байдлын талаар цуврал бүтээл туурьвсан Бравн, Кливленд, Күүмэр зэрэг судлаачид Тогтвортой хөгжил нь байгаль орчин, экологийн асуудлаас илүүтэйгээр хүн төрөлхтний сайн сайхныг бий болгох шударга ёс, эрх тэгш байдал, зөв шударга улс төрийн үйл ажиллагаа, өөрчлөлтийн хэм хэмжээ, үнэт зүйл, зорилгоос хамаах болохыг өөрсдийн бүтээлээр илэрхийлэн гаргасан байдаг.

Эдийн засгийн аспектыг чухалчилсан тодорхойлолтууд:

Байгаль орчин- эдийн засгийн аль альных нь талбарт “ялагч-ялагч” байхын тулд үйлдвэрлэлийн үйл явцад гарах бохирдол болон хаягдлыг бууруулах асуудлыг энэ чиглэлийн төлөөлөгчид гарган тавьдаг. Тухайлбал, Порттерийн таамаглалаар “Зах зээлийн урамшууллыг дэмжсэн байгаль орчны бодлого нь үйлдвэрлэлд байгальд ээлтэй шинэ технологи нэвтрүүлэх, үйлдвэрлэлийн явцад гардаг бохирдол болон хаягдлыг багасгах гол арга болох юм”. Харин үүнд улс төрийн бодлогын шинэчлэл, олон нийтийн дэмжлэг чухал үүрэгтэй. Улс төрийн бодлогод байгальд ээлтэй технологи-үйлдвэрлэлд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, зээл тусламжид нэн тэргүүнд хамрагдах бололцоо олгох зэрэг нь багтдаг. Энэ бүхний цаад утга санаа нь “эдийн засгийн салбарт байгалийн нөөцийг хэмнэх, үрэлгэн хэрэглээг хязгаарлах” гэсэн агуулгатай.

Энэ чиглэлийн судлаачид тогтвортой хөгжлийн үндэс бол байгаль орчны болон эдийн засгийн урт хугацааны харилцан хамаарал (нөөцийг дээд зэргээр хэмнэх, үр ашигтай зарцуулах, байгальд хөнөөлгүй технологи хөгжүүлэх, ашиглах)болохыг чухалчилдаг.Үүнээс гадна Шведийн “Баягалийн алхам” хөдөлгөөний үүсгэн байгуулагч доктор Карл Хенри Роберт (Karl Henri-Robert) “Тогтвортойгоор хөгжинө гэдэг бол хөгжлийн шугаман үйл явцаас цикль үйл явц руу шилжих шилжилт юм. Бүх шугаман үйл явц ямар нэг цэгт хүрээд төгсдөг бол цикль хөдөлгөөнд төгсгөл байдаггүй” гэсэн нь бид байгалиас нөөц авч бүтээгдэхүүн гаргаж хэрэглээд үлдснийг нь хог хаягдал хэмээн хаях бус дахин боловсруулан ашиглах буюу үйлдвэрлэлийг цикль болгох шаардлагатайг онцолсон байдаг.

Эдийн засгийн чиглэлийг онцолсон тодорхойлолтууд дотор ч тогтвортой хөгжлийг ёс зүйтэй холбон тайлбарласан судлаачид бий. Тухайлбал, "тогтвортой байдлын үзэл баримтлал нь ёс зүйн суурьгүй бол тогтвортой байдлыг бий болгож чадахгүй. Үүний адил тухайн компани тогтвортой байдлын зарчмуудыг баримталдаггүй бол ёс зүйтэй компани гэж тооцогдохгүй. Ёс зүйн зарчим,

тогтвортой байдал гэсэн хоёр ойлголт нь хоорондоо нягт холбоотой"⁹ гэсэн байдаг.

Дээрх гурван аспектыг хамтад нь авч үзсэн тодорхойлолтууд:

Тогтвортой хөгжлийн асуудлыг байгаль, нийгэм, эдийн засгийн аспектаар нь хамтад нь авч үзэж тодорхойлсон тодорхойлолтууд олон бий. Тэдгээрийн дотор дараах гурван судлаачийн санааг дурьдахад таатай байна. Үүнд:

Сиэтлийн их сургуулийн профессор Дэвид Мак Глоскей (David McCloskey) “Тогтвортой байдал нь нөөц баялаг болон түүний ашиглалт тэнцвэртэй байгаа бол, байгалийн системүүдийн амьдрах чадвар, олон янз байдал, бүхэллэг байдал нь ямар нэг хэмжээгээр хамгаалагдсан эсвэл нөхөн сэргээгдэж байгаа бол, тухай орон нутгийн бие даасан байдлыг дэмжиж байгаа бол, тухайн нийтлэгийн соёлыг хадгалан хамгаалахад туслаж байгаа үед хангагдаж, ирээдүйн сайн сайхны баталгаа болно” гэсэн буйг анхаарууштай.

Түүнчлэн судлаач Х.Вольф (Hazel Wolf) “Цэвэр агаар, цэвэр ус, аюулгүй цэцэрлэгт хүрээлэн, бага өртөгтэй орон сууцууд, боловсрол, хүүхэд хамгаалал, нийгмийн халамж, эмнэлгийн үйлчилгээ, ажилгүйдлийн даатгал, тээвэр харилцаа холбоо, амралт соёлын төвүүд, задгай сансар, чийглэг газар... Энэ бол тогтвортой хөгжил юм” гэсэн нь энгийн бөгөөд оновчтой илэрхийлэл юм. Мөн “Тогтвортой хөгжил нь хүмүүс хоорондоо болон биосфертэй яаж хамгийн сайнаар харилцах тухай үзэл баримтлалуудын нэг юм. энэ нь эдийн засаг, нийгмийн болон хүрээлэн буй орчны зорилтуудыг нэг цэгт уулзуулдаг”¹⁰ гэсэн буй.

Ёс зүйн хариуцлагыг чухалчилсан тодорхойлолтууд:

Энэхүү хэсэг нь уг өгүүллийн үндсэн санааг агуулж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, хүн төрөлхтний хөгжлийн гол баримтлал нь тогтвортой хөгжил мөн юм бол түүнийг хэрэгжүүлэхийн тулд бид ёс суртахуунаа ямар нэг хэмжээгээр өөрчлөх, хийж буй сонголтоо аль болох ухаалаг байлгах, хойч үедээ хор хохирол учруулахгүй байхаар хийх шаардлагатай гэсэн санаа юм. Тийм ч учраас энэ тухай судлаач Паул Ховкин (Paul Hawken) тодорхойлохдоо бид “Дэлхийг орхин өөр газартай боллоо ч илүү сайнаар хэрэгцээгээ хангаж чадахгүй. Тиймээс хүрээлэн буй орчин болон “амьдрал”-д хохирол учруулахгүй байж, муу үйлдлээсээ салж өөрчлөгдөх ёстой” юм.

⁹Huggins, J. (2009). *The Morality of Sustainability*. California.

¹⁰“Уул уурхай, ашигт малтмал ба тогтвортой хөгжлийн төсөл” (MMSD). П.Очирбат. Тогтвортой хөгжил ба хэрэглээний экологи. УБ.,2004. 11 дэх талаас дам ишлэв.

Тэгвэл бидний ёс суртахууны өөрчлөлт хаанаас, юунаас эхлэх вэ? Бид итгэл үнэмшилээ өөрчлөх замаар ёс суртахуунаа өөрчлөх боломжтой. Нэн тэргүүний өөрчлөх итгэл үнэмшилийг судлаач Роберт Гилман “Тогтвортой хөгжил гэдэг нь өнөөдөр болон ирээдүйг ижил үнэ цэнэтэй гэж үзэх үзэл юм. Бид үүнийг алтан дүрэм болгон хэрэгжүүлвэл өөрсөддөө хүсч буй сайн сайхан бүхнийг ирээдүй хойч үедээ мөн хүснэ гэсэн үг юм” хэмээн тодорхойлсон байдаг.

Тогтвортой хөгжлийн үндэс нь ёс зүйн агуулгатай болохыг олон судлаач өнөө үед тайлбарлах болсон бөгөөд “Хямгач байх (prudence), зохистой ашиглах (temperance), хатуужилтай байх (fortitude), шударга ёсыг хэрэгжүүлэх явдлыг ёс зүйн суурь хэмээн онцолж байна¹¹. Энэ нь аливаа нөөцөд дээд зэргээр хямгач хандах, хаягдлыг хамгийн багаар гаргах, үрэлгэн хандлагаа өөрчлөх, бэрхшээл тулгарахад даван туулна, өөрчлөгдөнө, нөхцөл байдлыг сайжруулж чадна гэсэн сэтгэлийн хүчтэй-хатуужилтай байх, шударга хувиарлах, тэгш хандах буюу хэнийг ч орхигдуулахгүй байх явдлыг эрхэмлэн асуудалд хандана гэсэн үг юм.

Тогтвортой хөгжлийн талаарх Монголын судлаачдын тодорхойлолтууд:

Манай улсын хувьд бодлогын түвшинд тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг агуулсан баримт бичгүүд¹² цөөнгүй батлагдан хэрэгжиж буй ч эрдэм шинжилгээ, судалгааны чиглэлээр хэвлэгдсэн нэг сэдэвт бүтээл дутагдалтай байна. Өөрөөр хэлбэл, тогтвортой хөгжлийн боловсрол¹³, тогтвортой хөгжлийн төлөөх боловсрол¹⁴ гэсэн талаас нь судлах хандлага түгээмэл байна. Түүнчлэн тогтвортой хөгжлийн талаарх үзэл санааг байгаль орчин, уул уурхайн салбартай холбон авч үзсэн П.Очирбат¹⁵, Б.Чинзориг¹⁶ зэрэг судлаачийн цөөн тооны бүтээл байна. Харин доктор Ц.Адьяасүрэн “Тогтвортой хөгжилд хүрэх замд” бүтээлээс өөрөөр тогтвортой хөгжлийн асуудлыг улс төрийн бодлогын талаас нь судласан судалгааны бүтээл, шууд холбогдох өгүүлэл, илтгэл байхгүй байна. Өөрөөр хэлбэл дэлхий дахинаа энэхүү үзэл санааг судлах ажил эрчимтэй хийгдэж, тэр

¹¹Basel Chen. Moral and Ethical Foundations for Sustainability: A Multi-disciplinary Approach Journal of Global Citizenship & Equity Education, Vol 2, No 2 (2012)

¹²Монгол улсын XXI зууны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр-1998
Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал-1994
Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал-1996

Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал -2030

¹³ П.Очирбат, Ш.Баясгалан, Б.Чинзориг. Тогтвортой хөгжлийн боловсрол. УБ.,2004.
ШУТИС. Тогтвортой хөгжлийн боловсрол. УБ.,2004

¹⁴ Тогтвортой хөгжлийн боловсрол. Мэргэжил дээшлүүлэх модуль хөтөлбөр. УБ.,2010
Тогтвортой хөгжлийн талаарх үзэл санааг хичээлийн хөтөлбөрт тусгах нь. УБ.,2009

¹⁵ Тогтвортой хөгжил ба хэрэглээний экологи. УБ.,2004.

¹⁶ Б.Чинзориг. Тогтвортой хөгжлийн хэв шинж, загварын судалгаа. Уул уурхайн компаний жишээн дээр. Диссертаци. УБ.,2011

хэмжээгээр хөгжлийн бодлогод зөв зүйтэй тусган хэрэгжүүлж байхад манай улсад тогтвортой хөгжлийн асуудлыг судалдаг мэргэшсэн судлаачид өгүүлэгдэж байна.

Манай судлаачдын дунд “Sustainable development” хэмээн энэхүү нэр томъёог “тэнцвэртэй хөгжил”¹⁷, “тулхтай хөгжил”¹⁸ хэмээн хэрэглэх нь зөв гэх мэтээр ялгаатай томъёолууд бий. Бидний хувьд ингэж өөр өөрөөр нэрлэх нь ач холбогдолгүй бөгөөд улс орон өөрийн ирээдүйн хөгжлийг нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчин гэсэн гурван хүчин зүйлээс хамааруулан тайлбарлаж буй бол “тогтвортой хөгжил” хэмээн нэрлэх нь зүйтэй.

Ийнхүү манай судлаачдын дунд нэр томъёоны ялгаатай байр сууриуд бий хэдий ч үндсэн үзэл санааны хувьд адил ойлголттой байдаг. Тогтвортой хөгжлийн талаарх тэдний тодорхойлолтуудаас онцлон дурьдвал доктор П.Очирбатын тодорхойлсноор, “Тогтвортой хөгжлийн үндсэн зарчим нь хүмүүний амьдралыг сайжруулж, энэхүү сайжралаа урт хугацаанд тогтворжуулах явдал юм. Ирээдүйдээ хандах хандлага нь бидний үр хүүхдүүд эх эцгийнхээ амьдарч байснаас илүү сайхнаар амьдрах боломжийг үлдээхэд чиглэнэ. Үүний тулд шийдвэр гаргахдаа нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэгч орчин засаглалын зорилгуудыг нэгтгэх шаардлагатай” гэжээ. Энэхүү тодорхойлолт нь хойч үед өнөөгийнхөөс илүү сайн сайхан амьдрах бололцоо буй бөгөөд харин түүнийг нь өнөө үеийнхэн нь бий болгож өгөх учиртай гэсэн ёс суртахууны хариуцлагын асуудлыг илэрхийлсэн байдаг.

Дүгнэлт: Дээрх тодорхойлолтын утга санаанууд нь нэг талаас ерөөлийн буюу хүн төрөлхтөн сайн сайхан амьдрах боломж буйг нөгөө талаас заналхийлсэн буюу хэрэв хандлагаа өөрчлөхгүй бол удахгүй устан үгүй болно гэсэн агуулгатай байдгаараа онцлог.

Түүнчлэн тогтвортой хөгжлийн тухай асуудлыг судлахдаа байгаль, нийгэм, эдийн засгийн аспектыг гол болгон ёс зүйн асуудлыг анхаарахгүй орхидог тал бий. Гэвч тогтвортой байдлыг бий болгоход хүмүүсийн ёс суртахууны үүрэг, ач холбогдлыг бодитойгоор үнэлэх явдал чухал болоод байна. Тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны гол цөм нь “өнөөдрийн хүн төрөлхтөн ирээдүй хойч үеийнхээ сайн сайхан байдал, эдлэх боломжуудыг алдагдуулахгүй тулд үйл ажиллагаандаа ухаалаг, хариуцлагатай хандах ёстой” гэсэн санаа юм. Маш товчоор хэлбэл, бид ирээдүйн хүн төрөлхтний өмнө ёс суртахууны хувьд хариуцлага хүлээдэг гэсэн үг юм. Аль ч улсын хуулинд “дараа үеийнхнийхээ өмнө өнөө үе нь хариуцлага

¹⁷ Ц.Адьяасүрэн. “Тогтвортой хөгжилд хүрэх замд”. УБ.,2004

¹⁸ Д.Дагвадорж. Эдийн засаг, Бизнес ба Хөгжлийн асуудал. УБ.,2002

хүлээнэ” гэсэн заалт байхгүй бөгөөд хэдий эрх зүйн хувьд ийм төрлийн хариуцлага журамлагдаагүй байж болох ч бид ёс суртахууны хувьд тийм л үүрэгтэй.

Тиймээс тогтвортой хөгжлийн үзэл санаанд агуулагддаг ёс зүйн аспектыг нарийвчлан судлаж, сурталчлах улмаар холбогдох мэргэжлийн ёс зүйн кодоод тусгаж өгөх нь зүйтэй. Ингэснээр тогтвортой хөгжил жинхэнэ утгаараа бий болох боломжтой. Тогтвортой хөгжлийн тухай асуудлыг ёс зүйгээс салангад авч үзснээр бид хэлбэр төдий өөрчлөлтүүдийг богино хугацаанд хийж чадах ч гэлээ тогтвортой байдалд хүрч чадахгүй. Харин тогтвортой хөгжлийг ёс зүйн агуулгаар тайлбарлаж, хэрэгжүүлвээс илүү үр дүнд хүрч чадна.

Key words: Sustainable development, ethical issue, economics, society, environmental.

Abstract: Sustainable development has been defined in many ways, for example social aspect, environmental aspect and economics aspects. Although, the social dimension tends to address the issues of public health and safety, the quality of life, the impact of development on the local community, etc.; little or no very significant explanation has institutionally been rendered on ethical issues relating to sustainability. However, sustainability and ethical principles are intertwined because sustainability concepts cannot be applied without strong ethical principles.

Ашигласан ном, материал:

Fritjof Capra. Sustainable living, Ecological literacy and the Breath of life. Canadian Journal of environmental education. 12,2007.

Orr, D. W. Environmental education and ecological literacy. Education Digest, 1999. 55(9).

Brundtland Report, Our Common Future & United Nations General Assembly, 1987.

Basel Chen. Moral and Ethical Foundations for Sustainability: A Multi-disciplinary Approach. Journal of Global Citizenship & Equity Education, Vol 2, No 2 (2012)

Ц.Адъяасүрэн. “Тогтвортой хөгжилд хүрэх замд”. УБ., 2004

Б.Чинзориг. Тогтвортой хөгжлийн хэв шинж, загварын судалгаа. Уул уурхайн компаний жишээн дээр. Диссертаци. УБ., 2011

П.Очирбат. Тогтвортой хөгжил ба хэрэглээний экологи. УБ., 2004.

Д.Наранцэцэг. “Тогтвортой хөгжил: Канад, Монголыг харьцуулан судлах нь”. Тогтвортой хөгжил: XXI зууны Монгол-Канадын харилцаа. ЭШБХ-ын эмхэтгэл. УБ., 2008.

С.Базарпүрэв, Б.Насанбат. “Тогтвортой хөгжил ба ёс суртахууны хариуцлагын асуудал”. Мэргэжлийн ёс зүй. ЭШБХ. УБ., 2018.

www.nps.gov/sustain/spop/def.html